

JINA.....

NAMBARI YAKO

102/2

KISWAHILI

Karatasi ya 2

LUGHA

July/August 2018

Saa: 2 ½

MTIHANI WA PAMOJA WA NYANDARUA MAGHARIBI 2018

Maagizo:

Jibu maswali yote. Majibu yako yaandikwe kwenye nafasi zilizoachwa katika kijitabu cha maswali.

Swali	Upeo	Alama
1	15	
2	15	
3	40	
4	10	
	Jumla	

1. UFAHAMU

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Wahenga walisema “mtoto umleavyo ndivyo akuavyo.” Hii ina maana ya kuwa ukilogopa kutumia ufito kumchapa mtoto wako, ukamdekeza, atadeka na hatimaye ataharibika, methali hii ina pacha yake ambayo ni, “ukicha mwana kulia, utalia wewe”.

Hizi ni methali zilizojaa busara kubwa. Mathalani, wewe ni mzazi au mtu yeyote mzima aliyetunukiwa madaraka juu ya watoto, lakini kila wanapokiuka uadilifu au mmoja wao anapokosea wewe unambembeleza tu, basi huwa unaizorotesha tabia yake. Mwisho, mtoto huyo anaweza kuishia kuwa mtundu.

Hata hivyo, ni sharti tujue ya kwamba tuko katika njia panda hapa. Kwa upande mmoja, zamani ilichukuliwa kwamba watoto na hata wanawake watu wazima hawana akili. Kwa ajili hiyo, iwapo mwanaume mtu mzima ana jambo la kuwaeleza, njia pekee ya kuliingiza katika “akili” yao “hafifu” ni kuwatwanga ili kulikongomeza jambo hili. Ukweli ni kwamba akili ya mtoto si hafifu hata. Unaweza kusema ni kama mmea, ambao “usiporutubishwa kimakusudi, ukapaliliwa vyema na kustawishwa stahiki yake, basi hudhoofu” na mwishowe kuffia.

Kwa upande mwingine, mtazamo wa kisasa ni tofauti kabisa. Imethibitishwa ya kwamba wanawake ni sawa kabisa katika maumbile yao wakilinganishwa na mwanaume. Kwa jinsi hiyo, kweli wapo wanawake ambao hawana mwelekeo timamu kuhusu maisha, lakini ni kweli pia kuwa wapo wanaume watu wazima mamilioni ambao hawana akili. Kadhalika, si kweli kuwa watoto wote, kwa sababu ya umri wao tu, basi hawana akili. Ama kwa kusema kweli binadamu yeyote huzaliwa na akili zake timamu, isipokuwa wale ambao kwa bahati mbaya maumbile yamewapa akili pungufu. Hili litokeapo, basi tunakubali tu. Hatuwezi kumlaumu mtu huyo au muumba wake. Kwa hakika huu ndio msingi wa methali, “Akili ni nywele, kila mtu ana zake “ Vinginevyo, mtazamo wa kizamani ni taasubi kongwe tu za kiume zilizopitwa na wakati.

Aidha, kwa sababu watu wote huzaliwa na akili timamu, tena hawawi watu wazima kabla ya kuwa watoto kwanza, mtu mzima yeyote ana hali gani ya kuwadhulumu watoto na kujipambaniza na lawama za uongo dhidi ya vijana hao kwa madai kuwa hawana akili? Na je, ikiwa hawana akili basi ndipo waonewe? Wanyanyaswe? Hili si jambo la busara. Kurudi mtoto kwa visa vya maonevu ni kumrudisha nyuma kiumbe huyo. Kurudi kufaako ni kwa kupeleka mbele, sio kwa kurudisha nyuma. Kurudi kuelekezako mbele ni kwa uongozi mwafaka, uongozi ambao lengo lake ni kummulikia mtoto kurunzi ilimradi kumwangazia tariki njema.

Mtoto asinyimwe vya tunu vyovyote ambavyo ni stahiki yake, kwa kisingizio kuwa vimetengewa mtu mzima, ndugu mkubwa, mwalimu, au mtu yeyote yule aliyekabidhiwa jukumu la kumlea au kumwongoza mtoto.

Mtoto ana haki ya kuhudumiwa kwa njia yoyote ifaayo ili akue na akili yake ikomae kikamilifu. Inafaa asomeshwe, apewe malezi bora ili naye aje alee wengine kistahiki.

Maswali

(a) “Mapenzi yasiyo kipimo yanaweza kuwa hatari kwa mtoto”. Eleza kikamilifu huku ukirejelea habari uliyosoma. (alama 2)

(b) Fafanua njia panda inayorejelewa na mtunzi. (alama 2)

(c) Mtoto analinganishwa na mmea katika taarifa hii, kwamba “ usiporutubishwa kimakusudi ukapaliliwa vyema na kustawishwa stahiki yake basi hudhoofu”. Tathmini kulinganishwa, huku ukirejelea taarifa. (alama 2).

(d) “Akili ni nywele , kila mtu ana zake.” Eleza maana ya ndani ya methali hii kulingana na taarifa. (alama 3)

(e) Onyesha kwamba unaelewa maana ya; “kurudi mtoto kwa visa vya maonevu ni kumrudisha nyuma kiumbe huyo” (alama 3)

(f) Eleza maana ya : (alama 3)

(i) kulikongomeza

(ii) kujipambaniza

(iii) tunu.

2. UFUPISHO

Soma makala yafuatayo kisha ujibu maswali.

Ukiwa mtoto unadhani ulimwengu ni kipande kimoja cha keki kilicho kitamu mithili ya asali. Hakuna dhiki, hakuna mateso, hakuna kuhuzunika kwa aina yoyote. Neno huzuni linasikika masikioni kama neno lisiloelekea kwenye uhalisia wowote. Kwa watoto, dunia imejaa raha. starehe na vicheko visivyoisha. Maisha ni ahadi njema, yenye matokeo ya kufurahisha na kustarehesha tu, sio kudhikisha na kuhuzunisha.

Huyu tunayemzungumzia hapa ni mtoto mdogo ambaye hajajua kubainisha kitendekacho mkono wake wa kushoto na kile kinachofanyika hasa katika mkono wake wa kulia. Hata hivyo, jinsi mtoto anavyoendelea kukua na kufahamikiwa na mambo, vigambo na kadhia zinazoendelea katikati mazingira yake, anabainikiwa na mengi machungu ambayo huleta huzuni, sio raha.

Hebu tuanze na nyumbani kwao mtoto. Aghalabu, watoto wote hupendwa kwao nyumbani, iwapo wazazi wao ni watu waungwana na wana nafasi ya kulea watoto wao bila taabu. Hata hivyo watoto huchapwa pale wanapokuwa watundu, jambo ambalo huwahuzunisha sana, japo ni wajibu wa wazazi sababu, kama isemwavyo, mcha mwana kulia hulia yeye. Pili inajulikana wazi kwamba watoto wengi siku hizi huenda shule. Huko shule, wao hupendelea sana kucheza kuliko kusoma. Ili wasome kama inavyotakikana, ni sharti waelekezwe barabara katika njia hiyo na mwalimu wao. Katika kuelekezwa huku, walimu wanaweza kulazimika kuwaadhibu, hasa wale watoto ambao huzembea na kutofanya kazi zao wanazopewa kufanya nyumbani kama kawaida ya mfumo wa shule ilivyo. Watoto wa aina hii wanapotiwa adabu raha hujitenga na huzuni kuwatawala.

Huzuni, hivyo basi, inaonekana ya kuwa ni uso wa pili katika maisha ya mwanadamu, uso wa kwanza ukiwa raha. Na kwa hakika wanaohuzunika si watoto peke yao. Kila mtu duniani ni sharti, katika wakati mmoja au mwingine, azongwe na huzuni. Inajulikana wazi kwamba wanadamu wote hawapendi huzuni asilani na hakika kabisa, kila binadamu huchukia huzuni na kustahabu raha. Hata hivyo, raha humjia binadamu kwa nadra sana, ilhali huzuni humvamia wakati wowote, hata akiwa yumo katikati ya kustarehe. Si tu, inajulikana dhahiri shahiri kwamba hakuna asiyewahi kuonja huzuni, japo wapo watu wengi kwelikweli wasiowahi kuonja raha maishani mwao.

Zingatia mtoto anayezaliwa, halafu wazazi wake wanaaga dunia, pengine katika ajali, kabla mtoto mwenyewe hajaweza kujikimu. Mtoto huyu anaishi kutegemea jamaa za wazazi wake. Watu hawa wasipokuwa na nafasi wao wenyewe kimaisha pamoja na ukarimu unaohitajika basi mtoto anateseka na kuhuzunika sana katika maisha yake yote. Ama zingatia mtoto anayetupwa na mamake kijana, aliyempata bila kupanga. Hata mtoto huyu akiokotwa na kulelewa na wahisani, maisha yake yatakuwa ya taabu, dhiki na huzuni. Au zingatia mtoto anayelelewa na mama wa kambo anayeondokea kuwa mwovu. Mtoto huyu atakayoijua ni huzuni tu. Ama zingatia mtoto ambaye babake ni mlevi na analojua ni kurudi nyumbani usiku akiimba nyimbo za kilevi, kuita mkewe kwa sauti kubwa, kuitisha chakula na kufurahia kupiga

watoto wote na mama yao ndipo apate usingizi mnono. Mtoto mwenye baba wa aina hiyo atakayojua ni huzuni tu, si raha asilani.

Maswali

(a) Ukitumia maneno 90-100 fupisha aya nne za mwanzo. (alama 9, 1 ya mtiririko)
Matayarisho

Jibu.

(b) Ukizingatia aya ya mwisho, eleza hali mbalimbali zinazowatia watoto hofu (maneno 40-45) (Alama 4, 1 ya mtiririko)
Matayarisho:

Jibu:

3. **MATUMIZI YA LUGHA:**

(a) Kutokana na kigezo cha jinsi hewa inavyozuiliwa, taja aina mbili za konsonanti. Al.2

(b) (i) Eleza maana ya kiarifu. Al.1

(ii) Onyesha kiarifu katika sentensi ifuatayo. Al.1
Mtoto aliyezungumza na nyanyake ameingia darasa lililochafuliwa na watoto wenzake.

(c) Fafanua muundo wa silabi katika neno: al.2
Pingwa

- (d) Bainisha shamirisho katika tungo lifuatalo. Al.3
Seremala amemtengenezea Yohana meza kwa mbao nzuri.
- (e) Tunga sentensi ukitumia kitenzi 'la' katika kauli ya kutendeka. Al.2
- (f) Eleza matumizi ya kiambishi 'ku' katika sentensi hii. Al.2
"Sikupendezwa na kucheza kwake." Yeli alisema.
- (g) Tambua aina ya kivumishi na kihusishi katika sentensi ifuatayo. Al.2
Kijana mgeni amekaribishwa na wote.
- (h) Onyesha aina za vishazi katika sentensi hii. Al.2
Mwanafunzi atakayesoma kwa bidii atapita mtihani.
- (i) Changanua sentensi ifuatayo kwa kutumia vishale. Al.4
Alimwona mamba alipopiga mbizi.
- (j) Yakinisha: al.2
Mgonjwa huyo hakupona wala kurejea nyumbani.
- (k) Sahihisha sentensi ifuatayo: al.2
Mgeni ambaye alikuja atarudi jana.
- (l) Akifisha: al.4
Yohana Nakitare ulimwona Fao Nakitare hakuwepo jana.

- (m) Badilisha sentensi ifuatayo iwe katika wingi. Al. 2
Ua unaozunguka nyumba una ua lililopandwa.
- (n) Eleza maana mbili za sentensi ifuatayo. Al.2
Mama alimwambia mwanawe.
- (o) Weka nomino hizi katika ngeli zake. Al.2
(i) Mkarafuu
(ii) Mchina.
- (p) Andika katika hali ya udogo. Al.2
Alishikwa na jipu ambalo lilivimbisha kidole chake cha mguu mithili ya pera.
- (q) Tunga sentensi katika nafsi ya kwanza wingi. Al.1
- (r) Ainisha kihusishi katika sentensi ifuatayo.
Kitabu cha Juma kilipotea jana asubuhi. Al.1
- (s) Toa mfano wa kirai nomino. Al.1

(a) ISIMUJAMII ALAMA 10

Eleza mambo yoyote matano yanayodhibiti matumizi ya lugha katika jamii.